

Szőnyiné Szerző Katalin

Beszélgetés Marton Évával

„A szentekben, kik e földön vannak és a felségeseekben,
bennök van minden gyönyörűségem.”

16. zsoltár

■ 2015. augusztus 15-én, az egykori ősbemutató színhelyén, a Feszl Frigyes által tervezett, nem rég átadott, felújított gyönyörű műemléképület, a Pesti Vigadó dísztermében a 150 évvel korábbi ősbemutatóra emlékezve az MMA rendezésében ismét hallhattuk Liszt Ferenc *Szent Erzsébet legendáját*. A kiváló debreceni Kodály Filharmonikus Zenekart, Kodály kórust és a Cantemus gyerekkórust Kocsár Balázs vezényelte. A szólisták Kele Brigitta, Haja Zsolt, Cser Krisztián, Vörös Szilvia, Szegedi Csaba, Kovács István voltak. Ebből az alkalomból beszélgettünk Marton Évával, az előadást létrehozó művészi erők spiritusz rektorával, aki nélkül valószínűleg ez az előadás soha nem jöhetett volna létre.

Szőnyiné Szerző Katalin: A *Szent Erzsébet* magyar nyelvű felújításával kapcsolatos nyilatkozataidban olvastam, hogy három szereped is kapcsolódott pályád során a magyar történelemben Árpád-házi II. András korához. Erkel *Bánk bán*jában sokszor énekelted a királynét, meráni Gertrudot, Bánk bán nagyformátumú ellenfelét, de a történelem valóságos színpadán IV. Béla és Szent Erzsébet édesanyját. S énekelted Szent Erzsébet szólamát is Liszt *Legendájában* és Wagner *Tannhäuserében*. Ez utóbbi szereped különösen meglepett, ugyanis a magyar zenei köztudatban nem él, legalábbis én tanulmányaim során nem találok annak fölemlítésével, hogy Wagner csodálatos női főszereplője, az „ewig weibliche”, az örök nőiesség megtestesítője a mi Szent Erzsébetünk lenne.

Marton Éva: Pedig nyilvánvaló, hogy a sokféle német mítoszról táplálkozó Wagner-szövegek könyv az opera keletkezésekor, 1844–45-ben egyszerűen „belevette” az 1206–1207-es wartburgi dalnokverseny idején játszódó cselekménybe Erzsébet alakját.

Aki pedig csak épp ekkor, 1207-ben született Sárospatakon vagy Pozsonyban, és 1211-ben került négyéves cseppnyi gyermekként, menyasszonyként a tüüingiai örgróf családjába. A történelmi hitelesség kérdésében ez az apró kronológiai „hiba” Wagnert ezek szerint nem zavarta, hiszen a tüüingiai néphagyományban máig elevenen élő Szent Erzsébet kisugárzására zenedrámájához egyszerűen szüksége lehetett.

Amit mondasz, azzal teljesen egyetértek.

Európában mindenütt találkozol Szent Erzsébet tiszteletével, ereklyéivel, emlékét idéző műalkotásokkal, de a mai magyar köztudatból emléke épp hogy elenyészőben van. Egy marburgi delegáció számára egy alkalommal a Széchenyi Könyvtár Zeneműtárában remek gyűjteményi bemutatót tarthattunk. Szent Erzsébettel foglalkozó gyűjteményi darabjainkra építve, hiszen 1231-ben Szent

lépésén is 1823-ban, hogy „Magyar vagyok...”. Életének egy szakaszában, 1872–73-ban intenzíven tanult magyarul, értett, olvasott magyarul, s már 1840 körül azt kívánta, hogy „sarkcsillaga az legyen, hogy Magyarország egykor majd büszkén mutasson rá”. Nem véletlen, hogy életének ezt a jelmondatát egy Széchenyi Istvánnal való lánchídi és hajógyári séta után jegyezte fel.

Szerencsés vagyok, hogy mint magyar előadóművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatójaként igen korán énekelhettem az ő műveit. Liszt sorsában az elején a világot azó művész ars poeticája ragadta meg a képzeletemet. Azé a művészé, aki éveken át, fáradságot nem kímélve azért utazott, hogy a lehető legtöbb helyre eljuttassa a zene szépségeit. Szinte kötelességének, missziójának érezte ezt. Magukkal a művekkel való találkozás, az első lépések azonban öntudatlanok voltak. 1964-ben a Zeneakadémia Nagytermében volt egy Liszt-émlékkoncert. Fölkértek rá, ez volt első zeneakadémiai bemutatkozásom, hogy két egyszerű Liszt-dalt énekeljek. Az elején jártam a tanulmányaimnak, de már felkértek, hogy a Nagyteremben énekeljek. És éppen Lisztet. Magyarul. Nem érdekes? Liszt dalai tulajdonképpen végigkísértek pályafutásom során.

1975. február 15-én Párizsban, a Champs Élysées Theaterben, Lehel György vezényletével, a Párizsi Rádió Zenekarával és Énekkarával Liszt *Szent Erzsébet legendája* című oratóriumát adtuk elő. Először énekeltem Erzsébet szólamát, a többi énekes pedig külföldi volt. A hangversenynek hatalmas sikere volt. A franciák nagyon szeretik Liszt zenéjét, közel áll Debussyhez. Vagy gondolj Bartók Béla tudományos akadémiai székfoglalójára. Ott fejti ki zenetudományi vértézetten, hogy milyen eleven hatása volt Liszt zenéjének az utókorra.

Ez a híres 1936-os írás Liszt halálának az 50. évfordulójára született, s Debussy mellett még Ravel példáját is felemlíti, aki Liszt *Villa d'Este szökőkútjai* című művével a zenei impresszionizmus felé vitte el az európai zenei gondolkodást. De Bartók ebben a székfoglalóban foglalkozik röviden Liszt és Wagner kapcsolatával is.

Úgy vélem, ez egyoldalú kapcsolat volt. Liszt önzetlennül mindig adott, Wagner pedig mindent elfogadott.

1857-től a Szent Erzsébet-témával való intenzív kompozíciós munka Liszt weimari korszakába vezet bennünket. Akkor már 1845 óta kész volt Wagner *Tannhäuser*, melyet Liszt dirigensként A bolygó hollandi mellett 1849-ben sikerre vitt. Lehet, hogy Liszt számára ez volt az első fontos impulzus, mely Erzsébethez vezetett.

Ne felejtjük el, hogy Szent Erzsébet Tübingia védőszentje, de ugyanakkor a mi első női szentünk is. Ezen a

Erzsébet Marburgban halt meg. Emlékére van ott egy csodálatos gótikus katedrális. Azt tapasztaltam: Szent Erzsébet Európával közös történelmi örökségünk.

Ha emléke a mai Magyarországon, mint mondod, nem elég eleven, annak az lehet az oka, hogy nem Magyarországon élte le az életét. Pedig azért, mert valaki nem itthon él, még lehet magyar. Lásd éppen Liszt Ferenc példáját. A maga korában, mert nem beszélt magyarul, sokan elvitatták, sőt a mai napig elvitatják magyarságát.

Pedig Liszt magyar állampolgárként született, gyermekei is azok voltak, és mindig deklarálta, már első pesti fel-

szálon a wartburgi vár és Erzsébet alakja összekötötte a két mestert. Érzésem szerint Wagner operája után Liszt oratóriuma nem kifejezetten szakrális mű, Liszt valami újat keresett. Véleményem szerint Szent Erzsébet alakját az opera és az oratórium műfaja közé helyezte, és Wagnerrel ellentétben Liszt talán túl „közönséges”-nek érezte volna, hogy ezt a csodálatos női alakot egyáltalán színpadra vigye.

Az európai közvetlen művészi környezet mellett érdemes észrevennünk, hogy Liszt eleven kapcsolatot ápolt hazája művészeti mozgalmaival. Ahol a reformkortól kezdve minden művészeti ágban ott munkált a még nem lévő, de létrehozandó nemzeti panteon megteremtésének gondolata. Az 1880-as években születő *Magyar történelmi arcképek* hét férfi kortárs zenei arcképének megszületése előtt nem vethetjük-e fel jogosan, hogy a Szent Erzsébet e nemzeti panteon első tagja lehetett? Méghozzá egy kivételes nőé! És már az 1850-es évektől? Akinek a szelíd, gyengéd, jóságos arcvonásai a Liszt környezetében élő nők közül leginkább a három Liszt-gyermeket nevelő édesanya, Liszt Anna portréját vetíti elének? Nem mond-e feltevésnek ellent az sem, hogy Liszt saját megnyilatkozásai szerint a maga zenei ön-arcképét is felvázolta a műben. Erzsébet is Tübingiában élt egykor, mint ő, ferences fogadalmat tett, és e regulák szerint élt, mint 1865-től majd ő.

De térjünk vissza a Te életutadhoz. Életed további szakaszaiban sokszor énekelted még Erzsébetet?

Sajnos nem olyan sokat, de ez a párizsi siker egészen kivételes szép emlék volt.

A Theater des Champs Élysées színpada nem templom volt.

Valóban nem. De vannak olyan művek, és a Liszt *Legenda* is ilyen mű, melyeket akárhol lehet énekelni. Időtlen mesterművek, melyeknél a Tér és az Idő nem számít. Egyik legnagyobb ilyen élményem például az az operarendezés volt, melyet 1998-ban Hamburgban Peter Konwitschny rendezett a *Lohengrin*ből. Iskola-padok, tábla, osztályterem díszletei közé helyezte az opera konfliktusait. Én Ortrudot énekeltem iskolás lányként, két copfál. A rendező alapgondolata az volt, hogy az élet összes konfliktusa már ott van az iskolában. A harc, a viszály, a szeretet, a szerelem. A Grál-lovagot játszó fiatal férfi először csak egy kérdőjel volt a táblán. A II. felvonásban a kérdőjeltől hattyú lesz: ugyanazon a táblán. Tehát minden olyan nagyobb darab, melynek van komoly mondanivalója, mert maga a történet vagy a történelem vagy a szituáció vagy egy legenda van a háttérben, mindenhol színre vihető.

Azt gondolom, hogy Liszt *Szent Erzsébetje* a darab szempontjából szinte sorszerűen, épp itt, ebben a történelmi térben, a Vigadó pódiumán kellett, hogy először megszólaljon. A Feszl Frigyes által épített Duna-parti palota hangversenytermében. Ahol a művet vezénylő Liszt előtt – kilátott rá – a szemközti parton ott magasodott a budai vár, a Szent Erzsébet fi-vére, IV. Béla által épített alapokon, és ott volt a Dunában a Nyulak szigete, a Szent Erzsébet unokahúgáról elnevezett Margitsziget zöldellő foltja.

Szerinted Lisztnek volt rálátása ezekre a történelmi összefüggésekre?

Feltétlenül volt. Érdekelte a magyar történelem, és tudjuk, hogy könyvtárában megvolt egy alapvető francia nyelvű monográfia, Montalembert Szent Erzsébetéről szóló, először 1836-ban megjelent munkája.

1865-ben, az augusztus 15-i ősbemutató pillanatában két évvel a kiegyezés előtt vagyunk. Liszt ezzel a művével szinte szellemileg készített elő az oszt-rák–magyar kiegyezést.

Így van. Csoda, ahogy Liszt együtt haladt kora magyar szellemi életével. A kompozíciós munka kezdete, 1857 épp arra az időre esett, amikor felröppent a hír, hogy 1857 májusában Ferenc József és Erzsébet Magyarországra látogat. Erzsébetnek szóló gesztusként egyre-másra születtek az alkalmi kiadványok, művészeti alkotások. Erkel Ferenc a *Bánk bánt* komponálja. De a Nemzeti Színház intendantúrája most egyszerűre kiragadja őt a *Bánk bán* konfliktusából, és egy Szent Erzsébet-opera – a Doppler testvérekkel komponált alkalmi mű – Gertrúd lánya, Szent Erzsébet históriájába kell beilleszkednie. Erkel előtt is felvonulnak a középkori Szent Erzsébet-történet képei, a *Bánk bán* konfliktusát

előidéző négyéves kisleány hatalmas hozományáról, az országból társzekereken kihordott, Tübingiába került nemzeti vagyronról.

És mennyi időt tölthetett Szent Erzsébet Tübingiában?

1211-től 1231-ig, korai haláláig mintegy húsz esztendő. És milyen két évtized volt ez! A keresztes háborúk korában vagyunk, Erzsébet édesapja is, férje is részt vett a keresztes háborúkban. Férje, Lajos őrgrof a háború áldozata lett. Erzsébet ott maradt négy gyermekkel, özvegyen. Szent Erzsébet tehát egy olyan keresztény Európában vált a maga életszentségével a korabeli Európa egyik szimbólumává, mely harcban és vérben született meg.

Sohasem felejttem el, hogy egyszer a *Kékszakállú* próbái közben Toulouse-ban jártam, és a helyi gótikus katedrális feltárását felülről, egy erős üvegen keresztül nézhettem meg. Mint egy madár, lenéztem a múltba, és a gótikus kövek között, nem fogod elhinni, Szent Erzsébet jutott az eszembe. Akkor nem gondoltam volna, hogy napjainkban a keresztény Európa védelme ennyire aktuális lesz.

Amikor a *Bánk bán* Gertrúdját megformáltad, gondoltál rá, hogy

Szent Erzsébet édesanyját alakítod?

Nem. Mert általában nem a királynék nevelték a gyermekeket. Liszt librettójában is ott van a parányi kislány mellett a magyar mágnás alakja. S a gyermekek között hamar kialakul, hogy vannak adakozók és vannak mindent birtokolni vágyók. Erzsébet minden bizonnyal a saját javait szívesen megosztó, adakozó gyermekek közé tartozott. A híres rózsacsoda, mely megtörténhetett már gyermekkorában is, de lehet, hogy Tübingiában került az Erzsébet-hagyományba, gyönyörű kép valójában.

Tulajdonképpen az ő rejtett jósága bomlik ki valami széppé. S ne felejtjük el, nem a másét, a saját javait osztogatta szét.

Így van. De először én mindig a hús-vér asszonyt látom ebben a nőben, és csak nehéz útja során vált szentté. Érdekes, hogy négy gyermeke mellett, mikor özvegységre

jutott, nem ment hozzá az őt megkérő Frigyes császárhoz. Én bizony a gyermekeimért megfontoltam volna egy ilyen ajánlatot.

De Erzsébet a hagyomány szerint abban is kivételes volt, hogy gyászában özvegyi tisztaságot fogadott. Pedig a krónikák „kacagó kedvű”, eleven teremtést láttak benne.

Alakja kifejezte az emberiség örök tisztaság utáni vágyát. Wagner is ezt látta meg benne. Erzsébet az örök hűség megtestesítője, aki a Metropolitan Opera *Tannhäuser*-rendezésében, a III. felvonásban nem hagyja el a keresztútnál lévő Szűz Mária-szobrot, ahol *Tannhäuser* utoljára látta. Erzsébet fohása után, egy domboldalon felfelé menet távozik a színről, szinte útban az ég felé, kísérve Wolfram dalától az Esthajnalcsillagról.

A párizsi emlékezetes első Szent Erzsébet-szereplés után folytassuk tovább ezen a szalon. Mikor énekeltek legközelebb a Liszt-mű Erzsébet-szólomát?

Két évre rá, Pesten, 1977. március 25-én. Bartók születésnapján, a Zeneakadémia Nagytermében, ismét Lehel György vezényletével. Magyar szereplőkkel, németül.

Itthon? Németül? Pedig a hazai előadói hagyományban élt az emlék a XIX. századi ősbemutatóról. Amikor Liszt magyar barátainak kikötötte, hogy Magyarországon mindig magyarul szólaljon meg a *Legenda*. Id. Ábrányi Kornél fordítása ezért született meg Liszt kérésére 1865-ben.

Lehel Györgynek valószínűleg ez volt az elképzelése. A szerepekre remek magyar szólistákat hívott meg. Németh Gábor, Budai Lívia, Gáti István, Kováts Kolos, Miller Lajos énekelte mellettem a szólamokat. Közreműködött az MR Zenekara és Énekkara. Nagy siker volt. Hét évvel később, 1984. július 19-én a Mátyás-templomban énekeltem ismét Erzsébetet. Joó Árpád vezényelt, Sólyom Nagy Sándor, Farkas Éva, Kováts Kolos, Gregor József voltak a partnereim. Közreműködött az ÁHZ és a Budapest Kórus. Liszt művét ezt követően a Hungarotonnal vettük fel stúdióban, szintén Joó Árpád vezényelt. Ezzel a felvétellel egy nagyon szép közös munka kezdődött el a Hungarotonnal, sok operát és egyéb műveket vettem fel velük. Partnereknek pedig kapcsolatomból révén számos világhírű kollégát tudtam meghívni.

Utolsó jelentős Liszt-hangversenyem a Liszt-évben volt, 2011-ben a Magyar Állami Operaházban. Két Liszt-dalt adtam elő, Vígh Andrea művésznő hárfá kíséretével. De Szent Erzsébet mindmáig életem meghatározó szerepe maradt. Fontosak számomra az általa képviselt erények, a jóság, tisztaság, irgalom, könyörületesség, hűség. S maga a Liszt-mű, a kiegyezés felé tartó ország opusa, a magyar nép békesség óhajának zenei szimbóluma.

Köszönöm a beszélgetést.